

Záplata na zástěře dějin

Opus magnum Olgy Tokarczukové

V historickém románu *Knihy Jakubovy*, jemuž se věnuje i rozhovor na s. 20, nabízí polská autorka cestu přes sedmero hranic, pět jazyků a tři velká náboženství. Příběhy o stoupcích židovské mystické sekty frankistů nás provádějí Evropou v době rodícího se osvícenského řádu. Střet vášní a rozumu, různých kultur i vyznání má ale i mimořádně aktuální rozměr.

JOSEFINA FORMANOVÁ

S rokem 1752 a stránkou 848 se začíná odvíjet klubko historizujícího románu *Knihy Jakubovy* (2014). Opus magnum jedné z nejvýznamnějších současných evropských prozaiček Olgy Tokarczukové pojednává o dějinách náboženské sekty, kterou založil židovský mystik Jakub Frank. Frankismus vychází z judaismu a kabaly, ale vůči těmto kořenům se vymezuje a integruje křesťanskou nauku s islámem. V makroskopickém měřítku je pak tématem kulturní a náboženská výměna na sklonku středoevropského osvícenství, na jehož pozadí stála soudobá snaha o židovskou emancipaci, zášť bezzemkú a venkovské šlechty vůči královskému dvoru a hospodářsko-morální úpadek první polské republiky.

Přestože se jedná o fikci, román čerpá z poměrně značného množství historických dokumentů a studií, které lze zachytit především v pasážích pojednávajících o tehdejších ekonomicko-politických podmínkách a o židovském mysticismu. Co dodává knize vědoucí, autoritativní nádech, je pečlivý výběr méně či více obrazového materiálu, ať už se jedná o fotografie, dobové rytiny či kopie autentické korespondence a literatury. Tokarczuková lehkým prozaickým jazykem, který uspokojí melancholika, krajana, laika i učence, aniž by přitom ztrácel na jednoduhosti, ale i rafinované obrazovosti, tká síť příběhů, která jako celek tvoří nepřímou reflexi nejpalcivějších otázek soudobých dějin. Náboženské války a represe, utečenectví, politické rozbroje, úpadek autorit a celých kultur, multikulturalismus, pod nimiž trouchniví autenticita individualit i celých společenství v osmnáctém století napříč Polskem, Čechami, Rakouskem, Ukrajinou, Ruskem i Tureckem... Historie se opakuje jako vzor na svetr z loňských Vánoc. Jednotlivá oka pletená hladce a obrace, pěkně jedno vedle druhého. Ne náhodou je kruh nejdokonalejším tvarem a je v centru zájmu kabalistické obrazové mystiky.

Slovo v lidském těle

Do románu vstupují a opět z něj vycházejí Poláci, Židé, Rusíni, Turci, Rakušané (včetně

Marie Terezie a Josefa II.), šlechta i klér, a to skrze své rozmanité jazyky a zvyky, vzájemně mezi sebou zápasící a do sebe se zaplétající. Urputná touha vymezit se vůči polštině jako jazyku šlechty a přivést rozmanitý lid k latinské jako univerzální řeči selhává. Postava kněze Chmielowského je rafinovanou parodií dějepisecské osvícenské snahy kategorizovat soudobý svět v přehledných škatulkách a nalézt v té změti řečí a zvyklostí jednu absolutní. Samotný román se nicméně jeví jako jediná cesta, jak se k dějinám vztáhnout, aniž by bylo třeba pokoušet se rozčesat chomáče do sebe zapletených historických epizod.

Centrální figurou je Jakub Frank, podolský žid, který houževnatě razí v narůstajícím eklektismu náboženských kultur vlastní cestu, jejímž středem je Daat, poznání, příchod třetího mesiáše a kult ženy-matky.

Jenta – ta, která roznáší zprávy a která učí jiné –, bába z tradiční židovské rohatynské rodiny Eliši Šora, jež je jednou z významných složek pozdějšího frankistického kultu, vidí všechno. Jejím zrakem se otevírá a uzavírá román. Jejím zrakem vidíme historii Frankova společenství v kontextu světových dějin. Jenta nemůže umřít, protože spolkla slova, která jí rabín vložil do úst. Slova jí brání v přechodu na druhý břeh. Lidské tělo je jako pergamen. Autorčinými ústy se stává dějištěm historie, jež je historií slova. Náboženské tradice, zejména ta židovská, se odvíjejí od slova jako základní materie stvoření. Jazyk je tématem románu sám o sobě, stejně jako židovské a polské zvyky původních polských židů. Nachman Samuel Ben Levi z Busku píše proti smrti. Slovo, každá zákruta inkoustu na papíře, drží jeho stařícké tělo při životě.

Psaní je *tikun*, náprava světa, látání děr ve tkanině plné překrývajících se vzorů. Záplata na původní poškozené stehy. O židovském Odysseovi, překračujícím veškeré hranice, Jakubu Lejbowiczovi z Korolówky, později Jakubu Frankovi, se poprvé dočítáme na straně 749, tedy sto stran po tom, co Jentino tělo upadlo do stavu jakési živoucí smrti. Jakub je *amhorec*, prosták, ale brzy získává značnou popularitu mezi původními polskými židy, jakož i mezi křesťany a tureckými muslimy.

Mesiášské tělo, mapa dějin

Jakub říká, že mesiáš je žena. Sám Jakub se považuje za mesiáše. Obklopuje se ženami, saje z jejich prsů mízu života. Jeho tělo se svíjí v agóniích doprovázejících jednotlivé epifanie. Všichni stoupcové tomu jevu přihlížejí s posvátnou úctou. Prolínání mikro- a makrohistorie připomíná postmoderní románovou tradici ovlivněnou magickým realismem typu Rushdieho *Děti půlnoci* (1981, česky 1995). Frankisté žijí v komunitě a obchodují. Přestože jim společné hospodaření nepřináší nic než stále větší dluhy, poté, co Jakub přijme také muslimskou víru, zakládají vlastní obec, v níž nikdo nic nevlastní a jen Pán určuje, kdo s kým bude uléhat. Pro vlastní výklad trojjednotnosti, pro odmítání přijetí křesťanských nauk, aniž by opustil nauku Zoharu, a pro podivné rituály je Jakub Frank nakonec odsouzen k vězení v Čenstochové. Obrací naruby stávající řád a to se náboženským autoritám, zmítaným osvícenským rozpukem, protiví. Pak se nechává pokřtít. Všichni frankisté dostávají nová polská jména. *Tikun*, náprava, se postupně naplňuje. Nejprve je třeba změnit jméno, aby se mohlo změnit to ostatní. Jakub Frank se poté musí svléknout z kůže, jako se v románu svlékají z kůže předosvícenské epochy střední a východní Evropy.

Jakub Frank je jako dítě. Je protivný, věčně nespokojený. Rád druhé ponižuje. Poměruje se s Antikristem, dělá zázraky, ale také si bere, co se mu zlíbí, aniž by se ohlížel na následky. Nedbá na city svého okolí. Neomezeně se opíjí, souloží a jí, na cokoli má chuť. Bez omezení, bez řádu. Jeho počínání je směšné. Byl Kristus také takový, říká si čtenář? Může být mesiáš takový idiot?

A přesto. Když předstoupí před svou suitu, je Jakub jako vtělená moudrost. Filosofické debaty neberou konce. Je hluboce milován. Nabízí se otázka, jaký by byl mesiáš tohoto tisíciletí? Jakým způsobem je odrazem dějin a jakým způsobem je napravuje? Co je to za mesiáše, jehož možná k jeho nestoudným činům pohání prostě trauma z dětství?

Bible postosvícenské Evropy

Význačným rysem jednotlivých postav, který vyvstává stále jasněji, až svou dominancí kulminuje v postavě Josefa II., je melancholie. Ne náhodou je krom jiných románů věnován i melancholikům – *pro pobavení*. Umí se melancholik bavit? Jestliže ne, tak s touto knihou i melancholik pozná smích. Autorčino aforistické umění a schopnost práce s absurditou a trapností zlehčují těžká témata a činí přes osm set stran textu stále stravitelným a neustále překvapujícím pokrmem. V tomto ohledu jsou *Knihy Jakubovy* dostupné všem druhům čtenářů a dají se považovat za soudobou bibli středoevropských národů v jejich postosvícenském stadiu.

V jiném smyslu se tato domněnka potvrzuje i strukturou románu. Svazek se skládá z částí rozdělených do *Knih*, z nichž každá je věnována zvláštnímu typu prostředí – mlze, pisku, cestě, jménům... Nadto každá z knih obsahuje množství žánrů, jejichž mozaika tvoří celek románu. Vyprávění střídá korespondence, modlitby, písně, novinové články, deníky, rozpravy, ilustrace a fotografie. Ne náhodou snad někomu vytane na mysli Borgesova idea *Knihy knih* – katalogu všeho. Román Olgy Tokarczukové nejenže aspiruje na takový titul svou bravurní formou a výjimečným vhladem do historického středoevropského kulturně-náboženského vývoje, ale současně otevírá vskutku nekonečné množství otázek, jejichž odpověď zná snad jen stará Jenta, trouchnivější v posvátné jeskyni tvaru písmene alef. Autorka studuje filosofii.

Olga Tokarczuková: *Knihy Jakubovy*. Přeložil Petr Vidlák. Host, Brno 2017, 853 stran.

Josef Váchal: Sabath (výřez), 1913